

Наталія Петрівна Борецька

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0003-2372-2519

e-mail: nataliya-boretskaya@ukr.net,

Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ,

Галина Олексіївна Крапівіна

канд. наук з держ. упр., доц.

ORCID 0000-0002-9549-2794

e-mail: galina3910@gmail.com,

Ірина Федорівна Марченко

канд. техн. наук, доц.

ORCID 0000-0002-4566-3866

e-mail: irsa665@gmail.com,

Приазовський державний технічний університет, м. Дніпро

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ В ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (Частина 1)

Вступ. Туристично-рекреаційна сфера на протязі багатьох років свого розвитку довела, що вона є гнучкою, динамічною, мультиефективною галуззю, здатною забезпечити зайнятість населення, стабільну рентабельність та прибутковість.

В умовах загострення економічної ситуації, викликаних воєнною агресією на території України, питання визначення пріоритетів відновлення економічного розвитку постає особливо гостро. І в цій площині розвиток туристично-рекреаційної сфери на засадах державно-приватного партнерства дозволить поєднати потенціал бізнесу та держави в питаннях визначення стратегії розвитку, залучення інвестицій, шляхів реалізації та досягнення стабільного розвитку всіх учасників.

Вибір раніше не вирішених частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що державно-приватному партнерству в туристично-рекреаційній сфері присвячена достатня кількість наукових праць, зокрема В. Варнавського, А. Гаврилюка, Л. Гриценко, Г. Драган, С. Захарова, О. Кальченка, В. Карпа, Д. Норда, Г. Шевченко та ін. Однак ще досі не обгрунтовано дієвого механізму управління цими процесами, не відновлено законодавчу базу, відсутні форми та методи які б дозволили врахувати економічні інтереси всіх учасників процесу [1-4].

Особливої уваги та переосмислення потребує кластерний підхід, як методологічне підґрунття для створення кластерної моделі розвитку туристично-рекреаційної сфери на основі державно-приватного партнерства. Таке поєднання надає можливість врахувати регіональні та міжрегіональні інтереси, виділити пріоритети для розвитку ресурсної бази кластерів та сконцентрувати зусилля держави та бізнес-структур на подальший розвиток інфраструктури, на інноваційно-інвестиційний розвиток та підвищенні конкурентоспроможності послуг.

Мета статті – обгрунтування пріоритетності відновлення туристично-рекреаційної сфери на основі

кластерного підходу та державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан економіки в Україні зажадав нового підходу до процесів, що відбуваються в туристично-рекреаційній індустрії. Виникли проблеми, пов'язані з управлінням та розвитком туристично-рекреаційних територій.

Індустрія туризму та рекреації має низку особливостей та характерних ознак, які надають особливої актуальності кластерному підходу у розвитку цієї галузі: географічна локалізація місць створення та споживання туристично-рекреаційних послуг; наявність міжгалузевих зв'язків; нематеріальний характер туристично-рекреаційного продукту; переважання малого та середнього бізнесу (табл. 1).

Застосування концепції кластерів в індустрії туризму та рекреації дуже доречно, враховуючи, що туристично-рекреаційний продукт безпосередньо пов'язаний з місцевими ресурсами; потребує взаємодії підприємств та адміністрації регіону; призводить до створення ланцюжка взаємодіючих суб'єктів господарювання, сконцентрованих на певній території.

Основним методом розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури має бути кластерний підхід, при якому реалізується стратегія стимулювання обмеженої кількості суб'єктів країни, в рамках відібраних найбільш перспективних інвестиційних проектів створення туристично-рекреаційних кластерів.

Туристично-рекреаційний кластер — це група географічно сусідніх та взаємодіючих на засадах державно-приватного партнерства компаній, науково-освітніх та громадських організацій, органів державного управління, що формують та реалізують туристично-рекреаційні продукти та послуги на основі використання туристично-рекреаційного потенціалу території.

Туристично-рекреаційні кластери мають низку особливостей, які полягають у наступному:

наявність унікальних туристично-рекреаційних ресурсів (природних та штучно створених людиною

Склад та характерні ознаки туристично-рекреаційного кластеру

Склад суб'єктів	Особливості діяльності	Характерні ознаки продукту
Компанії. Науково-освітні організації. Громадські організації. Органи державного управління	– Географічні: сусідні; наявність туристично-рекреаційних ресурсів; локалізація місць створення та споживання туристично-рекреаційного продукту; розміщення біля розвинутої інфраструктури. – Організаційно-економічні: взаємодія на засадах державно-приватного партнерства; наявність міжгалузевих зв'язків; переважання малого та середнього бізнесу; гнучкість складу, кордонів, зміни та внутрішньої структури. – Пріоритетна роль регіональних (місцевих) адміністрацій	– Безпосередньо пов'язаний з місцевими ресурсами. – Потребує взаємодії підприємств та адміністрації регіону. – Приводить до створення ланцюжка взаємодіючих суб'єктів господарювання, сконцентрованих на певній території. – Нематеріальний характер та комплексність продукту. – Виробництво не має чіткої постійної послідовності

об'єктів показу та залучення туристично-рекреаційного інтересу), на основі яких туроператорські компанії мають можливість створювати унікальні продукти та послуги;

гнучкість складу, кордонів, зміни та внутрішньої структури туристично-рекреаційного кластера. Це проявляється у вільному приєднанні підприємств та організацій до кластера та виходом з нього, нечіткістю та мінливістю географічних кордонів, розташуванням як усередині адміністративних районів, так й на стику кількох територіальних утворень;

розміщення біля розвинутої інфраструктури, яка потрібна для ведення туристично-рекреаційного бізнесу, що забезпечує взаємодію елементів кластера та його функціонування як єдиного економічного організму, полегшує трансферт знань та технологій;

результатом роботи підприємств туристично-рекреаційного кластера є сукупність послуг, кожна з яких сама є комплексною. Їхня якість оцінюється споживачами (туристами та рекреантами) і залежить від безлічі чинників: особливостей виховання, віку, культурних традицій, звичок та ін. і визначає попит, збереження та поліпшення позиції на туристично-рекреаційному ринку щодо конкурентів. Отже, для туристично-рекреаційного кластера велике значення має надання та просування не властивостей продукту, а реальної користі та вигідності від нього для свого клієнта;

виробництво послуг у туристично-рекреаційному кластері не має чіткої постійної послідовності як, наприклад, у промисловому кластері. Але склад послуг, включених у кожний туристично-рекреаційний продукт, різний і залежить від вибору конкретного споживача (туриста чи рекреанта), причому мінімальна їх кількість визначено законодавчо;

пріоритетна роль регіональних (місцевих) адміністрацій, що ініціюють та/або підтримують ініціативи щодо формування туристично-рекреаційних кластерів, що визначають стійкі функціональні та економічні зв'язки між організаціями, орієнтованими на задоволення суспільних потреб у туризмі та рекреації. Взаємодія може здійснюватись у форматі: зустрічей; юридично оформлених відносин між фірмами; створення асоціацій, спілок, партнерств.

Учасники туристично-рекреаційного кластеру – власне туристичні та рекреаційні компанії, представники громадських організацій, адміністрації, освітніх науково-дослідних структур тощо – взаємодіють один з одним у контексті складного переплетення конку-

ренції та співробітництва при керівній функції адміністрації та науково-методичному супроводі.

До ресурсних передумов відносять такі групи ресурсів, які визначають доцільність створення кластера: власне туристично-рекреаційні ресурси; адміністративний ресурс; трудовий потенціал; фінансові ресурси; загальна та туристично-рекреаційна інфраструктура; науково-технологічна інфраструктура; інформаційна інфраструктура (табл. 2).

Кластерна організація туристично-рекреаційного території має явні переваги: для державних органів: збільшується кількість платників податків та база оподаткування (бо центри управління малим та середнім бізнесом, як правило, знаходяться на тій же території, що й сам бізнес); з'являється зручний інструмент для взаємодії з бізнесом; знижується залежність від окремих бізнес-груп; виникають підстави для диверсифікації економічного розвитку території.

За допомогою кластерів органи влади можуть ефективніше використовувати нові ринкові тенденції для соціально-економічного розвитку регіону, поєднуючи оцінки всередині кластера (як учасник кластера) та розуміння зовнішніх макроекономічних факторів, соціально-політичних тенденцій та реалій.

Тобто кластерний підхід:

надає органам влади інструментарій ефективної взаємодії з бізнесом; глибшого розуміння його характерних показників та тактичних завдань; можливість цілеспрямованого, реального та вмотивованого стратегічного планування ресурсів регіону, розвитку територій; різкого підвищення ефективності ініціатив щодо стимулювання підприємницької активності населення (зокрема субсидування програм підготовки та перепідготовки кадрів, що відкриває нові можливості перед підприємцями, робітниками та фахівцями);

дозволяє бізнесу суттєво знизити бар'єр виходу на ринки збуту продукції; постачання сировини та матеріалів; робочої сили;

створює приваби для суспільства: покращення добробуту населення; розвиток інфраструктури; зниження безробіття; стимулювання підвищення продуктивності праці; впровадження інновацій.

Бізнес та державні органи можуть спільно, спираючись на авторитет та вплив кластера: шукати шляхи найбільш ефективного просування своїх ініціатив через центральні структури; готувати законопроекти; лобювати на центральному рівні проходження регіональних та галузевих ініціатив.

Ресурсні передумови та доцільність створення туристично-рекреаційного кластера	
Ресурсні передумови	Переваги створення
Власне туристично-рекреаційні ресурси. Адміністративний ресурс. Трудовий потенціал. Фінансові ресурси. Загальна та туристично-рекреаційна інфраструктура. Науково-технологічна інфраструктура. Інформаційна інфраструктура.	Для державних органів: збільшення кількості платників податків та бази оподаткування; поява зручного інструменту для взаємодії з бізнесом; зниження залежності від окремих бізнес-груп; поява підстави для диверсифікації економічного розвитку території; надає органам влади інструментарій ефективної взаємодії з бізнесом; глибшого розуміння його характерних показників та завдань; цілеспрямованого, реального та вмотивованого стратегічного планування ресурсів регіону, розвитку територій; різкого підвищення ефективності ініціатив щодо стимулювання підприємницької активності населення шляхом субсидування програм підготовки та перепідготовки кадрів. Для бізнесу: дозволяє суттєво знизити бар'єр виходу на ринки збуту продукції; постачання сировини та матеріалів; робочої сили. Для суспільства: покращення добробуту населення; розвиток інфраструктури; зниження безробіття; стимулювання підвищення продуктивності праці; впровадження інновацій

В рамках кластера відбувається постійна взаємодія, що сприяє: формальному та неформальному обміну знаннями; співпраці між організаціями; трансферу технологій та знань. Наприклад, субсидування програм підготовки та перепідготовки кадрів, що відкриває нові можливості перед підприємцями, робітниками та фахівцями.

В основі функціонування туристично-рекреаційного кластера має бути закладений принципи державно-приватного партнерства, тобто інституційна та організаційна співпраця між державними органами та бізнесом з метою реалізації суспільно значущих проєктів. Багато країн практикують цей принцип у тих га-

лязах, куди у держави не вистачає грошей, але які не можна повністю віддати у приватні руки.

Найбільш ефективний розвиток кластерів на засадах державно-приватного партнерства в сьогодення реалізується в туристично-рекреаційній галузі. Саме тут формуються певні пільгові умови щодо реалізації інвестиційних туристично-рекреаційних проєктів.

До основних інструментів державно-приватного партнерства відносяться: усунення законодавчих та процедурних перешкод; підготовка інвестиційних майданчиків; створення координуючих (управляючих) організацій; концесії різних видів; державні пільги; передача об'єктів у довгострокове користування на пільгових умовах (лізинг, керування об'єктом) (табл. 3).

Основні інструменти та проблеми впровадження засад державно-приватного партнерства в туристично-рекреаційних кластерах

Інструменти впливу державних органів	Основні проблеми
Усунення законодавчих та процедурних перешкод в діяльності та розвитку туристично-рекреаційного кластеру. Підготовка інвестиційних майданчиків. Створення координуючих та управляючих організацій. Концесії різних видів. Державні пільги. Передача об'єктів у довгострокове користування (лізинг, управління)	Відсутність професійних туристично-рекреаційних кадрів, придатних для відповідної праці. Низька сприйнятливості керівних працівників до інновацій. Відсутність практики стратегічного планування туристично-рекреаційної діяльності в умовах державно-приватного партнерства. Проблеми з регіональною якісною туристично-рекреаційною інфраструктурою та транспортною доступністю регіонів країни. Тривалий період «запуску» туристично-рекреаційного кластера

Основними проблемами формування та розвитку туристично-рекреаційних кластерів на засадах державно-приватного партнерства в сьогодення є:

відсутність професійних туристично-рекреаційних кадрів, здатних розуміти всі переваги та вигоди від подібної форми кооперації [5-7];

низька сприйнятливості керівних працівників до інновацій;

відсутність практики стратегічного планування туристично-рекреаційної діяльності з урахуванням державно-приватного партнерства;

проблеми з регіональною якісною туристично-рекреаційною інфраструктурою та транспортною доступністю регіонів країни;

тривалий період «запуску» туристично-рекреаційного кластера (близько 3 років).

Структуру туристично-рекреаційного кластера можна надати у вигляді трьох сегментів. Перш за все, це «ядро кластера» – туроператори та турагенти, які займаються створенням, просуванням та реалізацією туристично-рекреаційного продукту; використовують для створення туристично-рекреаційного продукту послуги суміжних підприємств та організацій (громадсь-

кого харчування, готельної інфраструктури тощо); складають туристично-рекреаційний потенціал території; визначають функціональну особливість туристично-рекреаційного продукту; перебувають у тісній взаємодії з адміністрацією та громадськими структурами (можуть включатися до ядра); визначають вигляд і стан кластера (табл. 4).

Таблиця 4

Структура туристично-рекреаційного кластера	
Сегмент кластера	Складові сегменту кластера
Ядро кластера: туроператори та турагенти	Створюють, просувають та реалізують туристично-рекреаційні продукти. Використовують послуги суміжних підприємств та організацій. Складають туристично-рекреаційний потенціал території. Визначають функціональну особливість туристично-рекреаційного продукту. Перебувають у тісній взаємодії з адміністрацією та громадськими структурами. Визначають вигляд і стан кластера
Основа кластера: підприємства обслуговування туристів та рекреантів, а також суміжні підприємства, які обслуговують кластер	Транспортне обслуговування. Харчування. Готельне обслуговування. Відпочинок Лікування Розваги. Надають туристам та рекреантам додаткові та супутні послуги: побутове обслуговування, прокат, виставкові комплекси, випускають сувеніри, страхові організації, фінансові організації, підприємства роздрібно торгівлі
Інфраструктура кластера	Загальна інфраструктура: інженерні, транспортні, комунікаційні, енергетичні та інші засоби та споруди, що забезпечують нормальну життєдіяльність регіону. Спеціальна туристично-рекреаційна інфраструктура: під'їзні шляхи на територіях об'єктів туризму, пішохідні стежки, автономні системи каналізації та утилізації, окремі мережі та об'єкти енергетики, телекомунікації. Інформаційна інфраструктура: туристично-рекреаційні інформаційні центри, сайти, туристично-рекреаційні представництва на цільових ринках та інформаційні об'єкти, розташовані у населених пунктах

Наступний сегмент – це «основа кластера», тобто підприємства обслуговування туристів та рекреантів, послуги яких становлять сутність туристично-рекреаційного продукту, формальні зв'язки туроператорів із ними юридично оформлені і без цих підприємств існування кластера є неможливим, а саме: транспортне обслуговування; харчування; готельне обслуговування; відпочинок; лікування; розваги. А також сумежні підприємства, які обслуговують кластер; надають туристам та рекреантам додаткові та супутні послуги; приводять до зростання доходів кластера; підвищують якість туристично-рекреаційних послуг через побутове обслуговування; прокат; виставкові комплекси; фірми, що випускають сувеніри; страхові організації; фінансові організації; підприємства роздрібно торгівлі [5-7].

Інфраструктура кластеру забезпечує нормальну роботу всіх ланок кластера та містить в своїй структурі загальну інфраструктуру – сукупність інженерних, транспортних, комунікаційних, енергетичних та інших

засобів та споруд, що забезпечують нормальну життєдіяльність регіону; спеціальну туристично-рекреаційну інфраструктуру – під'їзні шляхи на територіях об'єктів туризму, пішохідні стежки, автономні системи каналізації та утилізації, окремі мережі та об'єкти енергетики, телекомунікації; інформаційну інфраструктуру – туристично-рекреаційні інформаційні центри, сайти, туристично-рекреаційні представництва на цільових ринках та інформаційні об'єкти, розташовані у населених пунктах.

Вся інфраструктура кластеру створює майданчик для його роботи і окреслює його просторові та функціональні обмеження. Інфраструктура, яка не відповідає за своїм рівнем розвитку потреб туристично-рекреаційного кластера, стає гальмом подальшого розвитку, деформує каркас та структуру кластера.

Великий вплив на розвиток туристично-рекреаційного кластера надає його зовнішнє середовище: економічне, політичне, нормативно-правове, природне, соціо-культурне та інформаційне середовище.

Економічне середовище характеризується рівнем розвитку та станом економіки. Велике значення у розвитку туристично-рекреаційних кластерів надає політична стабільність, яка дуже впливає загальну економічну ситуацію. Крім того, потрібно враховувати економічну ситуацію в країні чи регіоні, звідки надходять основні потоки туристів.

Соціо-культурне середовище визначає ментальність місцевого населення, традиції, схильності та звички у проведенні відпочинку, ставлення до приїжджених, інших культур тощо.

Природне середовище визначається ресурсами та додатковими умовами розвитку туристично-рекреаційної діяльності на території. За підсумками ключових природних ресурсів (як і культурно-історичних) може формуватися спеціалізація туристично-рекреаційного кластера.

Особливого значення при формуванні туристично-рекреаційних кластерів має нормативно-правове та політичне середовище. Розвиток туризму та рекреації залежить від місцевих (регіональних) адміністрацій.

Туристично-рекреаційний кластер може формуватися як на локальному рівні (рівні громад та окремих поселень), так й на регіональному рівні. Також є приклади міжрегіональних туристично-рекреаційних кластерів.

Залежно від масштабів завдань та наявних можливостей території виділяються моно- та поліфункціональні кластери. Зазвичай ускладнення структури кластера відбувається у результаті історичного досвіду розвитку простору в туристично-рекреаційному напрямку.

Монофункціональний кластер забезпечує розвиток певного, одного напрямку туризму, що є ключовим для цієї території. Поліфункціональний кластер забезпечує розвиток як основного, так й додаткових видів туризму, що отримали розвиток з часом при освоєнні туристично-рекреаційного простору. Процес ускладнення відбувається у міру розвитку туристично-рекреаційного кластера і виявляється у зміні його кордонів та географічного каркасу.

Висновки та пропозиції. В статті сформульовано основні підходи до обґрунтування пріоритетності відновлення туристично-рекреаційної сфери на основі кластерного підходу та державно-приватного партнерства, що дозволило визначити наступне:

показано, що кластерний підхід є окремим напрямком наукового дослідження пріоритетності відновлення туристично-рекреаційної сфери на основі державно-приватного партнерства;

досліджено особливості та характерні ознаки індустрії туризму та рекреації, які надають особливої актуальності кластерному підходу у розвитку туристично-рекреаційної галузі;

визначено ресурсні передумови туристично-рекреаційної галузі, що значно впливають на доцільність кластерної організації туристично-рекреаційного території, та явні переваги для державних органів, бізнесу і суспільства в цілому в сучасних умовах;

сформовано основні інструменти і проблеми формування та розвитку туристично-рекреаційних кластерів на засадах державно-приватного партнерства в сьогодення;

при визначенні ролі та механізмів впливу державних органів на розвиток туристично-рекреаційної

сфери та формування стратегічних цілей з розробки режиму сприяння їх розвитку доцільним є дослідження туристично-рекреаційного ринку території;

розвитку регіональної та місцевої туристично-рекреаційної сфери значно сприяє трансформація в суспільній свідомості концепції вільного часу, тобто зміни в системі публічних духовних цінностей;

запропоновано структуру туристично-рекреаційного кластера у вигляді чотирьох сегментів: ядро у складі туроператорів та турагентів; основа кластера, тобто підприємства обслуговування туристів та рекреантів, суміжні підприємства, які обслуговують кластер; інфраструктура кластеру.

Для визначення подальших шляхів дослідження пріоритетності відновлення туристично-рекреаційної сфери на основі кластерного підходу та державно-приватного партнерства необхідно забезпечити виконання основної мети якісного удосконалення державного управління розвитком туристично-рекреаційної сфери, а саме підвищення його відкритості, поширення доброзичливості у ставленні до населення, прискорення управлінських процесів, ефективне розв'язання завдань, підвищення мобільності працівників туристично-рекреаційних підприємств та їхньої задоволеності працею.

Список використаних джерел

1. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002.
2. Варнавский В. Г. Партнерство государства и частного сектора: теория и практика. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. №7. С. 28-37.
3. Збарашук О. В., Запатріна І. Оцінювання діяльності регіональних органів виконавчої влади щодо забезпечення соціально-економічного розвитку території. *Статистика України*. 2008. № 2. С. 95-99.
4. Гаврилюк А. В. Научно-технологическая и производственная кооперация: тенденции развития. Государственное управление. *Электронный вестник*. 2016. № 56. С. 114-134.
5. Кальченко О. А. Обеспечение экономической безопасности страны в изменившихся условиях внешней среды. *Взгляд молодых ученых на проблемы устойчивого развития: Материалы I Конгресса молодых ученых по проблемам устойчивого развития*. 2016. С. 14-19.
6. Борецька Н. П., Крапівіна Г. О. Напрями дослідження туристично-рекреаційної сфери як об'єкта державного управління. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. №3(65). С. 147-155. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-147-154](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-147-154).
7. Борецька Н. П., Крапівіна Г. О., Марченко І. Ф. Розвиток туристсько-рекреаційної сфери: емпірика цифровізації державного управління. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 1 (67). С. 117-124. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-117-124](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-117-124).

References

1. Lyubitseva, O. O. (2002). Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Market of tourist services (geospatial aspects)]. Kyiv, Alterpres. 436 p. [in Ukrainian].
2. Varnavskiy, V. G. (2002). Partnerstvo gosudarstva i chastogo sektora: teoriya i praktika [Partnership between the government and private sector: theory and practice]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya* –

World economy and international relations, Vol. 7, pp. 28–37 [in Russian].

3. Zbarachuk, O. V., Zapatrina, I. (2008). Otsiniuvannia diialnosti rehionalnykh orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorii [Evaluation activities of regional bodies of executive power to ensure socio-economic development of the territory]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, Vol. 2, pp. 95–99 [in Ukrainian].

4. Gavrilyuk, A. V. (2016). Nauchno-tekhnologicheskaya i proizvodstvennaya kooperatsiya: tendentsii razvitiya. Gosudarstvennoye upravleniye [Scientific-technological and industrial cooperation: development trends. Public administration]. *Elektronnyy vestnik – Electronic messenger*, 56, pp. 114-134 [in Russian].

5. Kal'chenko, O. A. (2016). Obespecheniye ekonomicheskoy bezopasnosti strany v izmenivshikhsya usloviyakh vneshney sredy [Ensuring the economic security of the country in the changed conditions of the external environment]. *Vzglyad molodykh uchenykh na problemy*

ustoychivogo razvitiya [View of young scientists on the problems of sustainable development]: Proceedings of the I Congress of young scientists on sustainable development. (pp. 14-19). [in Russian].

6. Boretska, N. P., Krapivina, H. O. (2021). Napriamy doslidzhennia turystychno-rekreatsiinoi sfery yak obiekta derzhavnoho upravlinnia [Areas of Research on the Development of the Tourist and Recreational Sphere as an Object of Public Administration]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 3(65), pp. 147-155. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-147-154](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-147-154) [in Ukrainian].

7. Boretska, N. P., Krapivina, H. O., Marchenko, I. F. (2022). Rozvytok turystsko-rekreatsiinoi sfery: empirika tsyvrovizatsii derzhavnoho upravlinnia [Development of the Tourist and Recreational Sphere: Empirics of Digitalization of Public Administration]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 1(67), pp. 117-124. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-117-124](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-117-124) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.11.2022

Формат цитування:

Борецька Н. П., Крапівіна Г. О., Марченко І. Ф. Особливості кластерного підходу в період відновлення туристично-рекреаційних територій в сучасних умовах (Частина 1). *Вісник економічної науки України*. 2022. № 2 (43). С. 66-71. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).66-71](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).66-71)

Boretska, N. P., Krapivina, G. O., Marchenko, I. F. (2022). Features of the Cluster Approach in the Development of Tourist and Recreation Territories in Modern Conditions (Part 1). *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 2 (43), pp. 66-71. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2\(43\).66-71](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.2(43).66-71)